Dolda begravningar av foster i kyrkor under 1700- och 1800-talet

– två fallstudier från Sverige

Emma Maltin, Elizabeth Ellen Peacock, Stina Tegnhed & Charlotta Hanner Nordstrand

Concealed burials of foetuses in churches during the 18th and 19th centuries: two case studies from Sweden. Miscarriage was a stigmatised subject during the 18th and 19th centuries, and although it must have been a common feature in many women's lives, it is a relatively unexplored subject in archaeology. Two finds from Gällared (Halland) and Bringetofta (Småland) churches (SW Sweden) each provide a snapshot of how even very young foetuses received a dignified and carefully arranged burial in consecrated ground, despite the fact that this was an act defiant of the Church of Sweden Law. This article presents the interdisciplinary study of these two finds. This study has enabled a detailed reconstruction of practices related to the handling and burial of stillborn foetuses in the period around 1800. The results reveal not only the feelings of grief and loss that a miscarriage evoked, but also raise questions of a more existential nature about personhood and when a foetus was considered an individual – if at all. The judicial aspects of studying foetal burials are briefly addressed, and the importance of establishing mutual working relationships between churches and archaeologists is emphasised. Such burials are largely unknown among archaeologists and antiquarians as well as in the Church of Sweden, and one aim of this article is to draw attention to these.

Inledning

Missfall var under 1700- och 1800-talet ett stigmatiserat ämne, och trots att det måste ha varit ett vanligt inslag i många kvinnors liv är det ett relativt outforskat ämne arkeologiskt. Två fynd från Gällared (Halland) och Bringetofta (Småland) kyrkor ger varsin ögonblicksbild av hur fostret, även vid mycket tidiga missfall, fick en omsorgsfull begravning i vigd jord, med flera paralleller till tidens etablerade gravskick. Skillnaden mot att begrava ett äldre barn var att fostren begravdes i största hemlighet. Föräldrarna drevs

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

av omsorg om fostrets salighet, samtidigt som folkliga föreställningar stipulerade att ett barn som inte begravdes ordentligt kunde hemsöka sina föräldrar i form av en myling. De hemliga begravningarna har oftast setts som en konsekvens av den medeltida kyrkolagen, som förbjöd odöpta barn att begravas i vigd jord. Redan 1571 togs dock detta förbud bort för fullgångna barn men hemliga begravningar av foster fortsatte ända in på 1900-talet. Detta ska förmodligen ses som en konsekvens av flera samverkande faktorer, varav den hårda lagstiftningen riktad mot utomäktenskapliga graviditeter och barnamord under 1600- och delar av 1700-talen förmodligen var en. Det sociala stigmat kring såväl missfall som utomäktenskapliga graviditeter har sannolikt också bidragit.

I den här artikeln presenterar vi tvärvetenskapliga analyser av fosterbegravningarna i Gällared och Bringetofta kyrkor. Dessa har möjliggjort en detaljerad rekonstruktion av praktiker kopplade till hanteringen och begravningen av dödfödda foster under årtiondena runt år 1800. Resultaten blottlägger de känslor av sorg och förlust som ett missfall väckte, men väcker också frågor av mer existentiell natur kring när ett foster betraktades som en egen individ. Slutligen kommer de juridiska aspekterna av att undersöka den här typen av gravar kort att beröras, och vikten av gott samarbete mellan kyrkans företrädare och arkeologer betonas. Den här typen av begravningar är till stora delar okänd inom såväl antikvariska kretsar som inom Svenska kyrkan, och det är därför av vikt att fyndkategorin uppmärksammas.

Bakgrund

Svenska kyrkan har haft ansvar för begravningsverksamheten alltsedan den romerskkatolska kyrkans gradvisa etablering i Sverige för omkring 1000 år sedan (Beckman 2017). Däremot har den svenska staten, och inte kyrkan, ansvar för de kyrkliga kulturminnena. Detta förhållande sattes på pränt redan i och med den kungliga förordningen 1920 till skydd för statliga kulturbyggnader inklusive de statskyrkliga (Harding 2017).

Den svenska kyrkan bygger vidare på, men har också brutit sig loss från, den romerskkatolska kyrkan med sin kanoniska rättsordning. Gustav Vasa införde på 1520-talet protestantismens lutheranska ordning, och efter mångåriga strider skrev ärkebiskop Laurentius Petri år 1571 slutligen en ny ordning för kyrkans praktik, den svenska kyrkoordningen 1571 (Kjöllerström 1971). Här finns noggranna regler som berör kvinnans barnsbörder under kapitlet ”Om barnaqwinnors Kyrkiogång” och gällande begravningar i kapitlet ”Ordning med Christeligh Begraffning” (Kjöllerström 1971, s. 64, 134). Denna äldsta svenska kyrkoordning tar delvis tillvara de äldre katolska traditionerna och utgör ett fundament för den första svenska kyrkolagen

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

från 1686. Kyrkoordningen 1571 stadgar att kvinnor skall ”sigh hålla inne” i sex veckor efter barnsbörden och därefter ledas in i kyrkan för att ”taghas j Kyrkio” (Kjöllerström 1971, s. 65). Så förblev seden ända fram till 1800-talet, och på vissa ställen längre, men väl att bemärka gällde detta kvinnor som födde fullgångna barn. Hur det var för kvinnor som födde sina barn som ofullgångna foster var inte reglerat. Det för fram till problemet med fosterbegravningar, som är ämnet för denna artikel.

I nämnda kyrkoordning stadgas också att nyfött barn, ”som icke haffua kunnet fått Döpelsen för theras hastiga affgång skul” skall begravas på kyrkogården, ”ock niuta Christna menniskiors lägrestadh och kyrkegården”, men att prästen inte ska delta vid gravsättningen (Kjöllerström 1971, s. 136). Detta var en förändring gentemot den kanoniska rätten, som stadgade att odöpta barn inte fick begravas i vigd jord (Nilsson 1989, s. 302). ”Men mörd barn skola ther icke begraffuas” (Kjöllerström 1971, s. 136). Svenska Akademins Ordbok (SAOB) upplyser om att ”mörde-barn” är ett (utomäktenskapligt) barn som mördats (av modern eller föräldrarna). Efter reformationen luckrades reglerna gradvis upp för odöpta barn, men först vid sekelskiftet runt år 1800 uppnådde dödfödda barn samma status som andra odöpta barn. Ofullgångna foster var dock fortsatt nekade en kristen begravning.

En vanlig uppfattning är att traditionen att i hemlighet begrava dödfödda foster uppstod som en konsekvens av att den medeltida kyrkolagen förbjöd odöpta barn att begravas i vigd jord (Londos 1995; Magnussen 2006). Att nekas begravning i vigd jord var ett mycket hårt straff reserverat för mördare, missgärningsmän och självspillingar, men även de som ångrat sina missgärningar och bekänt sig till Kristus hade rätt att begravas på kyrkogården. Att berövas kristlig begravning innebar att den döda berövades möjligheten att komma till himmelriket, till ”Gudz Rikes herligheet” (Kjöllerström 1971, s. 134–137). Parallellt existerade folkliga föreställningar om att ett barn som inte begravdes ordentligt i vigd jord skulle kunna spöka för sina föräldrar i gestalt av en myling (Hagberg 1937, s. 559–571; Pentikäinen 1968; Lindquist 1981). Ogifta barnamörderskor som inte begravt fostret i kristen jord riskerade dessutom att själva gå igen efter döden (Hagberg 1937, s. 553).

Trots kyrkans hårda inställning i frågan visar såväl arkeologiska fynd som etnografiska uppteckningar att det funnits en parallell folklig tradition där föräldrarna eller någon annan närstående tagit saken i egna händer, och sett till att även små dödfödda foster kommit i vigd jord genom att placera det döda fostret i en ask som i hemlighet gömts inne i kyrkan (t.ex. under golv, i murar, kryptor eller på vindar) eller i kyrkogårdsmuren (Bø 1960). En annan möjlighet var att smyga ner det

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

döda fostret i kistan hos en nyligen avliden vuxen (för exempel, se Olsson 2003, s. 27; Karsten & Manhag 2017, s. 123–125), och därigenom kunde fostret även ta del av begravningsakten. Traditionen är påvisad sedan medeltiden (Dahlbäck 1982, s. 122), tycks ha fortgått in på 1900-talet (Bø 1960) och är belagd i Sverige (t.ex. Bø 1960; Londos 1995; Kättström Höök 2015), Norge (Bø 1960; Magnussen 2006; Sellevold 2008; Østigård 2009), Danmark (Hvass 2001) och Finland (Lipkin et al. 2018).

I likhet med andra typer av efterreformatoriska gravar inne i kyrkor, kryptor och kapell har kategorin fosterbegravningar inte självklart klassats som en fornlämning, och det är långt ifrån givet att de undersöks av arkeologer. I vissa fall har kyrkans personal identifierat askarna som begravningar, och återbegravt dem på kyrkogården utan att konsultera museerna (Hagberg 1937, s. 510; Bø 1960). Fallstudierna som beskrivs i den här artikeln visar på värdet av noggranna undersökningar av fosterbegravningarna, men också

Figur 1. Karta med Gällared, Bringetofta, Hangvar och Svartrå kyrkor utmärkta. I de tre första kyrkorna har fosterbegravningar hittats och från Svartrå kyrka finns ett historiskt dokumenterat exempel på hur en hemlig fosterbegravning kunde gå till. (Karta: Anders Andersson, Kulturmiljö Halland).

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

Figur 2 (a) Den stängda asken från Gällared innehållandes det svepta fostret (10,7 x 6,8 x 5,3 centimeter). (b) Asken från Bringetofta (15 x 6 x 6 centimeter; Foto: Anders Andersson, Kulturmiljö Halland & Albin Hovlin, Jönköpings läns museum).

att detta måste ske med hänsyn till de etiska aspekterna och i en respektfull dialog med kyrkans företrädare. Här utgör undersökningen av fosterbegravningen i Gällared ett exempel på hur det går att samarbeta och nå lösningar som är godtagbara för såväl arkeologer som kyrkan.

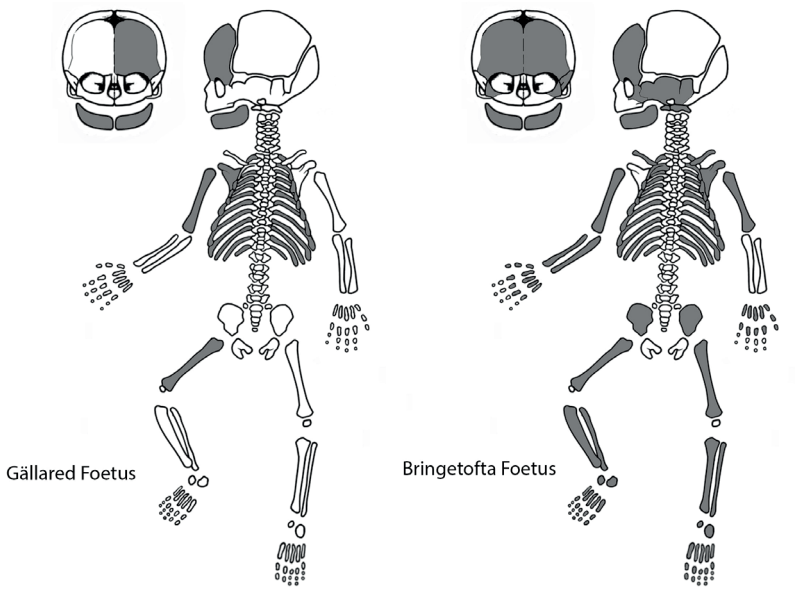
Ett nio veckor gammalt foster i Gällareds kyrka

Vintern 2015 utfördes renoveringsarbeten i Gällareds kyrka, Halland (fig. 1). I samband med att trägolvet i den sydvästra delen av långhuset avlägsnades upptäckte byggarbetarna en liten ask med lock under golvbrädorna (fig. 2a; Tegnhed 2016). Ovetandes om att det kunde röra sig om en begravning öppnade arbetarna asken. Inuti den fanns en bit hopvikt tyg, som vid en senare osteologisk analys visade sig vara lindat runt mycket små mänskliga benbitar. Det stod då klart att den lilla asken var en kista, och textilen en svepning. Renoveringsarbetet följdes noga av ordförande i Gällareds församlingsråd, och då äldre kulturlager och medeltida konstruktionsdelar fanns bevarade under golvet kopplades även Kulturmiljö Halland in för en arkeologisk förundersökning. Trots att asken alltså inte initialt identifierades som en begravning räddades den tack vare uppmärksamma arbetare, en kulturhistorisk intresserad församlingsmedlem och arkeologen som konsulterades.

I samarbete mellan Gällareds församlingsråd, Kulturmiljö Halland och Bohusläns museum kunde en utvidgad och mer systematisk studie av asken och dess innehåll utföras. Fokus låg först på att identifiera och åldersbedöma benen i asken. De satt fastklibbade i intorkad mjukvävnad på svepningens insida i ungefärlig anatomisk position och förvaringsomständigheterna hade resulterat i att kroppen genomgått en naturlig mumifieringsprocess. Totalt finns

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

23 ben, varav det största inte är större än 7,3 millimeter. Benen utgörs av revben från kroppens båda sidor, höger och vänster halva av underkäken, höger överarmsben, ett oidentifierat rörben och flera bitar av florstunna skalltaksfragment (fig. 3). Benen är i gott skick, men vissa av fragmenten har en fibrös yta och naggade kanter. Inga patologiska förändringar identifierades. För foster äldre än cirka tio fosterveckor finns tillförlitliga måttserier att tillgå för åldersbedömningen (Schaefer et al. 2009). I den här artikeln används i första hand termen fosterveckor, snarare än graviditetsveckor, om inte annat anges. Fosterveckor räknas från tidpunkten för befruktningen. Foster yngre än tio fosterveckor är så ovanliga i arkeologiskt fyndmaterial att den metodologiska utvecklingen ännu ligger i sin linda, och därför jämfördes benens morfologi och den generella förbeningsgraden med aktuella data rörande embryologisk utveckling (Maltin et al. 2021). Fostret bedöms ha dött i fostervecka nio, vilket innebär att det är ett av de absolut yngsta som har identifierats arkeologiskt. Underkäken är ett av de första benen att förbenas i kroppen, den är lätt att identifiera och dess utveckling är väldokumenterad av embryologer. Underkäken lämpar sig därför särskilt väl för åldersbedömning av små foster (Maltin et al. 2021). Måttserier publicerade av Fazekas och Kósa (1978) används i stor utsträckning för åldersbedömning av foster från arkeologiska kontexter. Måttserierna baseras på foster i åldern från 12 till 40 graviditets-

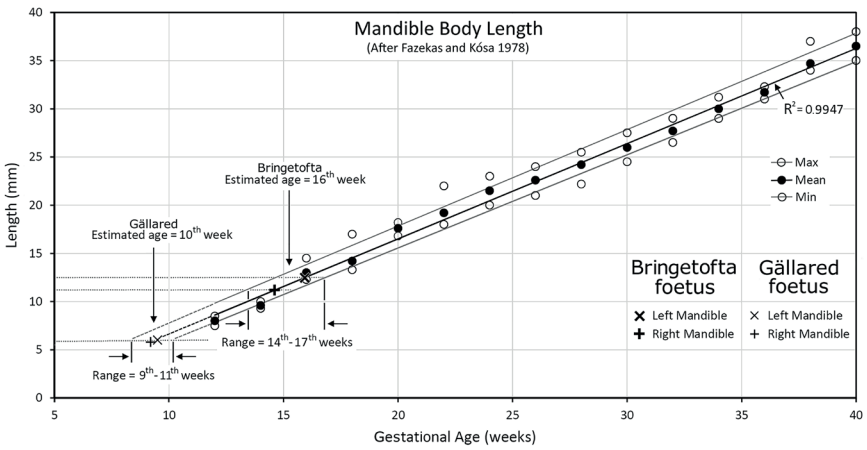
Figur 3. Identifierade benelement från fostret i Gällared respektive fostret i Bringetofta (efter Murphy & McCarthy 2009).

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

veckor insamlade från första hälften av 1900-talet. Underkäken var det bäst bevarade elementet hos Gällaredsfostret, och måttserien för underkäken sammanställdes därför för att testa åldersbedömningen (fig. 4). Extrapolering av måtten från Fazekas och Kósa ger en åldersbedömning till åttonde fosterveckan (+/-en vecka).

Den enkla asken är rektangulär (10,7 x 6,8 x 5,3 centimeter) och grovt konstruerad av furu (fig. 2a). Sidor, hörn och botten är sammanfogade i en slät fog med smidda kvadratiska järnspikar som korroderat och färgat träet rostbrunt. Locket var fäst med liknande spikar. Furubitarna är ojämna i form och storlek, och har inte finanpassats för askens konstruktion. Locket och flera av sidorna är fasade. Även om bitarna är väl fästa vid varandra är kistans övergripande form skev. Asken är helt komplett, och var intakt då den hittades. Träets bevaringsgrad är mycket god, och det finns inga tecken på varken fukt- eller insektsangrepp. Den är inte dekorerad, och utöver tygstycket innehöll asken inga föremål. Insidan mättes (8,2 x 4,5 x 3 centimeter) för att uppskatta den maximala storleken på ett foster som skulle rymmas och vi fann då att asken som mest skulle rymma ett foster i fostervecka 10–11 (Napolitano et al. 2014). Baserat på storleken och konstruktionen kan man anta att kistan särskilt tillverkats för att rymma Gällaredsfostret.

Svepningen är rektangulär (14,7 x 8,5 centimeter), och har enkelvikta fållar på alla sidor (fig. 5a). Dess kanter är raka och tillklippta med

Figur 4. Uppskattad dödsålder i graviditetsveckor för fostren från Gällared och Bringetofta, baserat på mått på underkäken. Mandibulans längd (corpus längd) hos de båda fostren plottas tillsammans med data från Fazekas and Kósa (1978) sammanställd av Schaefer et al. (2009, s. 63). Regressionsanalysen av minsta och största mått, samt medelvärde är extrapolerade för att inkludera Gällaredsfostrets mått. Utifrån Fazekas and Kósas måttserier var Gällaredsfostret i 10e graviditetsveckan – det vill säga 8e fosterveckan - +/- 1 vecka, medan Bringetoftafostret var i 16e graviditetsveckan – 14e fosterveckan - +/- 2 veckor (Diagram: Gordon Turner-Walker).

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

sax innan de fållats. Tyget utgörs av en diagonal 2/2 kypert av oblekt bomull (Gossypium) av medelkvalitet med en trådtäthet av 19 till 22 trådar per centimeter, både i varpen och inslaget. Den Z-spunna tråden varierar från 0,25 till 0,9 millimeter i grovlek med lätt till medium vridningsgrad. Fållen är mellan 0,5 och 0,7 centimeter bred samt har fästs med en kastsöm i lintråd (*L. usitatissimum*) som bitvis börjat släppa. Stygnen har medfört att kanten är lite ojämn och det finns trådbitar kvar i stygnens hål. Svepningen har mest sannolikt tillverkats av återanvänt hemvävt hushållslinne (Peacock et al. 2020). Det finns två små cirklar broderade bredvid varandra på tyget med samma sytråd. Det har föreslagits att den grova brodyren kan vara ett slags ägarmärke, som ett enkelt monogram eller bomärke (Jane Malcolm-Davies, muntl. medd. 27 maj 2020). Svepningen är intakt och i gott skick, den är torr, mjuk och kan hanteras utan risk att skadas. Det finns inga spår av biologisk nedbrytning av mikroorganismer eller insekter. Insidan av tyget är lätt missfärgad längs ena sidan, sannolikt där det nyligen avlidna tvättade fostret haft kontakt. Det mesta tyder på att svepningen särskilt utformats för Gällaredsfostret.

Fragmentariska insektsrester hittades på svepningen. Dessa identifierades som delar av ängrar (*Dermestidae*) i olika livsstadier: ett ömsat larvskinn, delar av en kropp och ett ben, samt huvudet från en myra (Rasmus Hovmöller, muntl. medd. 10 maj 2016). Insektsresterna ger ledtrådar till miljön som asken med fostret förvarats i. Ängrar lever av döda plantor och djur, och i en forensisk kontext anländer de relativt sent för att äta torr hud, senor och ben. Deras mundelar kan modifiera ytan på ben, och orsaka små gropar och ett fibröst utseende (Fernández-Jalvoa et al. 2008, fig. 3). De är oftast små, och skulle kunna ta sig in i asken via små springor eller sprickor. En större population av en mer varierad insektsfauna är inte att vänta i en kontext med en såpass liten kropp.

Ett 13 veckor gammalt foster i Bringetofta kyrka

1992 hittades i samband med en byggnadsrestaurering en liten träask (fig. 2b) i en spricka i muren på vinden i Bringetofta kyrka, Småland (fig. 1). I asken fanns ett linnetyg som innehöll små ben och broskfragment. När asken överlämnades till Jönköpings läns museum bedömdes benen först komma från något slags djur, kanske en fladdermus, och först efter en tur via Göteborgs naturhistoriska museum kunde det konstateras att det rörde sig om kvarlevorna från ett mycket litet människofoster (Londos 1995). Linnetyget undersöktes av Textilmuseet i Borås och Riksantikvarieämbetet, och visade sig vara en liten barnskjorta i sliten och trasig linnelärft (Londos 1995). Att mer precist datera begravningen var inte möjligt, men fyndomständighe-

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

terna i kombination med skjortan och askens utformning gjorde att arkeologerna bedömde att begravningen bör ha skett antingen i slutet av 1700-talet eller under den första hälften av 1800-talet (Londos 1995).

Publiceringen av Gällaredsfostret föranledde en inventering av andra liknande fynd. Den geografiska närheten mellan Gällared och Bringetofta (cirka 150 kilometer) i kombination med den ungefär samtida dateringen gjorde fyndet från Bringetofta särskilt intressant som en jämförelse. Det visade sig att någon mer utförlig dokumentation av Bringetoftafyndet än en populärvetenskaplig artikel (Londos 1995) inte fanns, men asken med

Figur 5. Textilsvepningarna som använts för att linda fostren. Fläckarna på tygen indikerar var fostren var placerade. (a) Insidan av svepningen från Gällared (14,7 x 8,5 centimeter). (b) Insidan av svepningen från Bringetofta (cirka 30 x 55 centimeter). (Foto: Elizabeth E Peacock, NTNU Vitenskapsmuseet & Stina Tegnhed, Kulturmiljö Halland).

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

dess innehåll förvarades på Jönköpings läns museum (accessionsnr JM42155-7). Dessutom var museet i färd med att ställa ut asken i sin nya basutställning, vilket ytterligare aktualiserade en förnyad undersökning. Hösten 2020 gjordes därför en ny undersökning av asken, textilen och benmaterialet. Redan vid den första undersökningen av asken på 1990-talet konstaterades att den är gjord av skuret furuträ, sammanfogad med tränaglar och har måttten 15 x 6 x 6 centimeter (Londos 1995). Ena kortändan är smalare än den andra, och formen påminner därmed om en trapetsoid kista. Asken är smäcker och fint bearbetad med hyvel eller täljkniv, i textilen satt ännu ett litet träullsspån kvar. Locket är svagt välvt, det var fäst med två tränaglar och är av en slags enkel skjutlocksmodell.

När textilen undersöktes på nytt i september 2020 konstaterades att det mycket riktigt rör sig om en trasig, sliten och smutsig barnskjorta (30 x 55 centimeter) i grov kvalitet (fig. 5b). Endast en av ärmarna finns kvar, och den mäter omkring 20 centimeter i längd. Ärmen är fäst till skjortlivet med grova stygn, och även sömmen runt halslinningen är grov och klumpig. Som kontrast är fållen utförd i fina smygstygn som inte syns. Plagget tycks därför ha ändrats under sin brukningstid, men det finns inga indikationer på att det sytts om för sin sista funktion som svepning. Skjortan var då redan trasig, och det faktum att ena ärmen saknas kan tyda på att skjortan kasserats och att delar klippts bort för att användas till annat. På skjortans insida finns rostfärgade missfärgningar (sannolikt vätska eller blod från kroppen), små benfragment och vad som troligtvis är intorkad mjukvävnad. Missfärgningarna är spridda över stora delar av tyget, vilket tyder på att plagget inte var utsträckt då fostret lades i det, utan något hopskrynklat. Rostfärgningen är mörk och indikerar att fostret inte tvättades innan det sveptes. Utspritt över textilens utsida finns grå fläckar och nedtill på bakstycket finns två stora hål. Det finns inga tydliga spår av lagningar eller förstärkningar, och inte heller några knapphål.

Linnelärften är tillverkad i tuskaftsteknik där 12 till 14 linnetrådar (*L. usitatissimum*) har använts som varp per centimeter och fyra till sex linnetrådar som inslag per centimeter i väven. På flera ställen har dubbeltråd vävts in av misstag. Tygets kvalitet och den varierande tjockleken på trådarna pekar på att det är hemvävt och utgjort en del av hushållets egen tillverkning. De Z-spunna trådarna varierar i grovlek från 0,3 till 2,6 millimeter med en varierande snodd för inslagstrådarna på 0,3 till 0,6 millimeter och en hög snodd på varptrådarna. Varptrådarna är av mer jämn grovlek medan trådarna som utgör inslagen varierar stort i tjocklek. När tyget var nytillverkat var det mjukt och lätt.

Vid undersökningen av svepningen konstaterades att det finns en mängd små ovala gulbruna skal

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

(2–3 millimeter i diameter) som sitter fast i textilen. Dessa kunde inte identifieras och de kommer därför att genomgå DNA-analys. Ett sädeskorn som hittades i textilen visade sig vara en havrekärna med skalet kvar (Jens Heimdahl, muntl. medd. 25 jan 2021, bedömning utifrån foto). Enligt Heimdahl är skalet sällan kvar efter preparering och intagning i köket, och därför kan havrekärnan ha hamnat i textilen i samband med att fostret lindats eller på annat vis hanterats i ett uthus, en lada eller liknande miljö där opreparerad säd förvarats.

Den förnyade osteologiska undersökningen visade att benmaterialet är mycket välbevarat och de nedre extremiteterna är delvis mumifierade (Maltin 2020). Ben från hela kroppen finns representerade (fig. 3), och de få ben som saknas har med största sannolikhet kommit bort i den upprepade hanteringen av fostret och textilen på 1990-talet. Det visade sig också att det finns små benfragment som fortfarande sitter fastklibbade på textilen, till exempel mellanhandsbenen från en hand (dessa kunde inte lösgöras utan lämnades). Alla mått, på såväl rörben som andra anatomiska element, är i stort sett helt samstämmiga, och dödsåldern kan därmed bestämmas relativt exakt till 13 fosterveckor (utifrån måttserier sammanställda i Schaefer et al. 2009). Mått på underkäken plottades i figur 4, och ligger inom ramarna för 13 fosterveckor. Det finns inga spår av patologiska förändringar på benen. Ett 13 fosterveckor gammalt foster mäter runt nio centimeter (Napolitano et al. 2014), och asken var således väl dimensionerad för att rymma fostret.

Att begrava ett foster

De båda begravningarna i Gällared och Bringetofta visar att även tidiga missfall och små foster togs omhand med omsorg. Likheterna med begravningar av vuxna och äldre barn är många. Hanteringen av de båda fostren antyder också att det fanns etablerade sociala regler och traditioner för hur man skulle gå till väga. Båda fostren var svepta i textil, placerade i små askar med lock och därefter placerade inom kyrkobyggnaden. Samma tillvägagångssätt har dokumenterats i anknytning till en fosterbegravning i Hangvar kyrka på Gotland (Londos 1995), i Urnes kyrka i Norge (Sellevold 2008) och även genom etnologiska uppteckningar (Hagberg 1937; Bø 1960).

Själva askarna uppvisade vissa skillnader sinsemellan (fig. 2). Asken från Bringetofta är konstruerad av tunna furubitar, fint utformade och sammanfogade till en trapetsoid kista med hjälp av träplugg. Gällaredsasken är däremot tillverkad av grovt virke, förmodligen överblivna bitar och spill, och sammanfogad med järnspik. Till skillnad från den fint utformade asken från Bringetofta tycks Gällaredsasken valhänt tillverkad i hast av någon som saknade hantverksskicklighet. Askarnas perfekt anpassade storlek tyder dock på

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

att båda askarna tillverkats särskilt för att innesluta fostren. Asken från Bringetofta uppvisar likheter med flera fosterskrin i Urnes stavkyrka (se mer nedan). Även dessa var trapetsoida till formen och sammanfogade med träplugg (Sellevold 2008). Bøs (1960) etnografiska uppteckningar, fosteraskar funna i Helsingör (Hvass 2001), askar från Nordiska museets samlingar (Kätterström Höök 2015) och från universitetsmuseet i Bergen (Magnussen 2006) visar att också svepaskar, med eller utan dekoration var vanliga. I andra fall har man tagit det som fanns till hands i form av cigarrlådor, tändsticksaskar och andra återanvända askar (Østigård 2009).

Även textilierna som svepts runt varje foster har mycket att avslöja (Lipkin et al. 2020; Peacock et al. 2020). 1571 års kyrkoordning stadgar att ett lik skulle svepas i ”linlakan…effter wårs HERres Jesu Christi swepning” (Kjöllerström 1971 s. 135). Båda fostren har svepts, men textilierna som använts uppvisar skillnader (fig. 5). Tygstyckena är missfärgade av sitt innehåll, och i båda fallen finns intorkad mjukvävnad och små benfragment. Tyget från Bringetofta är fläckat i en djup roströd nyans, medan Gällaredstygets missfärgning är ljust rosa. Detta beror sannolikt på att Gällaredsfostret tvättats innan det sveptes, till skillnad från Bringetoftafostret som lindades in i textilen utan att tvättas innan. Bringetoftatextilen består av en smutsig, skrynklig och hårt sliten barnskjorta, onödigt stor för det lilla fostret. Det finns inga tecken på att skjortan ändrats eller sytts om för att fungera som svepning. Som en stark kontrast var Gällaredstextilen skräddarsydd för sitt syfte, och tillverkad av återanvänt vitt tyg. Tyget klipptes till en kvadrat som var perfekt anpassad till fostrets kroppsstorlek, och därefter omsorgsfullt fållades.

Trots att tygerna som användes för att tillverka de båda svepningarna skiljer sig åt bidrog båda till fostrens synnerligen goda bevaringsgrad genom en naturlig mumifieringsprocess. Mumifiering kan ses som en dragkamp mellan uttorkning och nedbrytning (Micozzi 1986). Att kropparna åtminstone delvis mumifierats påvisas av den torkade vävnaden i anslutning till benen, och det faktum att benen i båda fallen satt fasttorkade i svepningarna. Den kemiska sammansättningen hos ett foster skiljer sig från den hos en nyfödd eller en vuxen, vilket resulterar i att vissa av de typiska faserna i nedbrytningen av kroppen postmortem är begränsade eller helt frånvarande. För det första består ett tidigt foster till drygt 93 procent av vatten (Moulton 1923, tabell 1), i jämförelse består en vuxen man av ungefär 55 procent vatten (Forbes et al. 1953, tabell 1). En annan viktig skillnad är att ett foster saknar tarmflora, vilket innebär att nedbrytningen av kroppen som vanligtvis sker genom förruttnelse uteblir. Detta resulterade i att de löst lindade svepningarna runt fostren i Gällared och Bringetofta snabbt absorberade vätskor från kropparna

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

vilket bidrog till att kropparna torkade ut och blev delvis mumifierade (jfr Aufderheide 2003, s. 303).

Det fanns alltså outtalade sociala praktiker kopplade till hur fostren skulle begravas. Inom dessa ramar fanns dock utrymme för variation när det gällde val av material till behållare och svepning. Givetvis har dessa val också präglats av ekonomiska omständigheter. Hur den lilla kroppen hanterades innan den gravsattes tycks ha varierat. Bringetoftafostret lindades snabbt in i en tillgänglig textil utan att tvättas och havrekärnan som fastnat i tyget antyder att det förvarats en tid i en lada eller ett uthus. När fostret skulle placeras i asken var tygstycket väl stort för att rymmas, och arkeologerna som öppnade asken på 1990-talet beskrev att tyget var hårt nedpressat (Londos 1995). Kanske hade fostret torkat fast i textilen, och skjortan som måhända var en tillfällig lösning fick bli permanent. Gällaredsfostret däremot tvättades och förvarades sannolikt tillfälligt, kanske inlindad i en annan textil, i väntan på att svepningen och asken skulle färdigställas. Kanske antyder de olika förfaringssätten också att graden av hemlighetsmakeri varierade i olika hushåll och med olika sociala omständigheter.

Ingen av de båda begravningarna i Gällared och Bringetofta innehöll några gravgåvor. De fosterkistor som finns i museisamlingar har i de flesta fall förlorat sitt innehåll, och kan därmed inte avslöja mer om vad som kunde placeras i askarna.

Ett norskt exempel visar dock att fosterkistorna kan innehålla fler spår av begravningstraditioner. I kryptan under Urnes stavkyrka undersöktes år 2008 kistor och askar med lämningar av 13 små barn och foster daterade från 1700- till tidigt 1800-tal. Flera av askarna innehöll små foster, varav det yngsta åldersbedömdes till cirka tre fostermånader. Gravarna undersöktes endast översiktligt, men osteologen Berit Sellevold noterade att flera av barnkistorna och två av fosterskrinen innehöll träflis, spån och halm (Sellevold 2008). Enkla gravbäddar i form av till exempel hö, halm, mossa, kvistar eller sågspån är vanliga i gravar från tidigmodern tid (Jonsson 2009, s. 143–144), och gravarna i Urnes visar att gravbäddar kan förekomma även i fosterkistorna. Analyser av biskopen Peder Winstrups (död 1679) likbädd visar att gravbäddarna även kunde bestå av en mångfald olika växter, med såväl praktiska som magisk-religiösa funktioner (Lagerås 2016), vilket betonar vikten av arkeobotaniska analyser i de fall gravbäddar påträffas. Äldre barn, och nyfödda, kunde dessutom begravas med gravgåvor i form av till exempel blommor, fjädrar (t.ex. Sellevold 2008; Jonsson 2009, s. 137–147) och begravningskronor (Hagberg 1937, s. 197–201; Hvass 2001; Arcini & Tagesson 2005; Jonsson 2009, s. 137, 146). Om dessa företeelser även finns representerade vid begravningar av foster kan endast framtida fördjupade undersökningar utvisa.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

De båda undersökta fynden ger en viktig inblick i kvinnors vardag. Missfall är vanligt och förekommer i ungefär 25 till 30 procent av alla graviditeter. Ungefär 80 procent av missfallen sker under de första 12 graviditetsveckorna (Avalos et al. 2012; Moore et al. 2020). Om dessa siffror speglar nutida förhållanden visar statistik över andelen dödfödda barn per tusen förlossningar att risken att föda ett dött barn årtiondena runt år 1800 var ungefär sex gånger så stor jämfört med idag (Woods 2008, fig. 1). Utifrån detta kan man dra slutsatsen att missfall sannolikt var något många, eller rent av de flesta, kvinnor fick uppleva under sitt liv. Det fanns en rik flora av föreställningar om hur en havande kvinna skulle förhålla sig för att skydda sig själv och det ofödda barnet, och för att undvika missfall. I Sveriges första medicinska handbok riktad till barnmorskor från 1697 (von Hoorn 1697, s. 67–70, 87–91) får man veta att den blivande modern skulle undvika viss mat, kalla drycker, att dansa, springa och sträcka armarna över huvudet. Även starka känslor kunde vara skadligt. Mer eller mindre medicinska råd om kost, grötomslag och medikamenter blandas med folktro i form av föreställningar om att bevittnandet av en ”krympling” eller en ”vådeld” kunde vara skadligt. Ett missfall kunde sålunda tolkas som en konsekvens av att kvinnan begått ett misstag och brutit mot någon av dessa regler. Missfall var kringgärdade av tabun, och de historiska källmaterialen är till stor del tysta kring kvinnors upplevelser av att förlora små foster. Att föda ett dödfött fullgånget barn kunde i äldre tid leda till anklagelser om barnamord, och i värsta fall leda till dödstraff för den födande kvinnan (Sandin 2013). Många av dessa tragedier har satt avtryck i domböcker och rättegångsprotokoll (t.ex. Karlsson & Karlsson 2015, s. 202– 266). En långt gången graviditet var svår att dölja, och blev en angelägenhet för hela den sociala gemenskapen. En graviditet som slutade i missfall så tidigt som fostervecka 9 eller 13 var sannolikt i första hand en angelägenhet för kvinnan själv, och kanske hennes partner eller andra kvinnor i hushållet. Hanteringen av Bringetoftafostret vittnar om detta hemlighetsmakeri.

En händelse från halländska domböcker beskriver både hur en hemlig fosterbegravning kunde gå till, och vad som hände om man avslöjades. År 1672 stod Sissa Matsdotter anklagad för att ha gömt ett foster i kyrkogårdsmuren till Svartrå kyrka i Halland, endast drygt elva kilometer från Gällared. Hon hade blivit gravid utom äktenskapet och i förhör beskriver hon hur hon endast varit havande i 8 eller 9 veckor, när hon en fredagskväll halkade i samband med att hon var ute och hämtade vatten hemma hos sin mor. Samma natt förlorade hon barnet, hon lade det i en liten ask och på söndagen väntade hon tills alla kyrkobesökare gått hem innan hon placerade asken i kyrkogårdsmuren.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

Barnafadern hade inte vetat om graviditeten, och inte heller berättade Sissa för sin mor eller någon annan om missfallet. Eftersom Sissa hållit graviditeten hemlig, och dessutom inte kunde bevisa vad hon gjort med barnet, yrkade häradsrätten på att hon skulle dömas till döden för barnamord. Landsdomaren ansåg dock att ärendet inte utretts tillräckligt. Länsmannen befallde fyra män att tillsammans med Sissa bege sig till Svartrå kyrka för att hitta asken. Med gemensamma ansträngningar hittade man till sist en liten blodig låda i muren. Hur det slutade för Sissa framgår inte (Karlsson & Karlsson 2008, s. 46–51). Rättsfallet från Svartrå är intressant eftersom det visar på hemlighetsmakeriet runt ett missfall, men också på hur sträng lagstiftningen var under slutet av 1600-talet. Särskilt intressant är att fostret från Svartrå (om Sissas vittnesmål stämmer) var mycket litet, kanske till och med mindre än det som hittats i Gällared.

Vi har sett att det fanns dubbla incitament att se till att fostret kom i vigd jord, både för dess salighets skull och för att det lilla barnet inte skulle ”gå igen”, det vill säga spöka. De hemliga fosterbegravningarna i kyrkorna är i detta sammanhang därför fullständigt logiska. Kanske är det snarast den stora omsorgen om detaljerna i de små gravarna som förvånar, och som så tydligt visar att även mycket små foster sågs som personer, sörjda av sina föräldrar. Detta står i kontrast till den juridiska definitionen av ett barn under samma period. Under 1600- och det tidiga 1700-talen fanns en mycket hård lagstiftning, som syftade till att minska såväl graviditeter utom äktenskapet som spädbarnsmord – två företeelser som man allmänt ansåg hade en tät koppling. Mot slutet av 1700-talet kom den hårda lagstiftningen att kritiseras, och 1778 utfärdades Barnamordsplakatet som bland annat avförde dödstraffet för spädbarnsmord. I Barnamordsplakatet drogs skiljelinjen mellan foster och barn vid förlossningen. Plakatet kom att kritiseras från flera håll, och under 1800-talet utsattes lagstiftningen för livlig politisk diskussion. Den generella åsikten var dock att ogifta mödrar skulle skyddas och att de inte skulle hållas ansvariga för spädbarnsmord som skedde strax efter förlossningen. Som en något absurd konsekvens kom därför fosterperioden att förlängas även till tiden strax efter förlossningen (Sandin 2009, 2013). Juridiskt betraktades därmed inte foster eller ens nyfödda barn som personer.

Traditionen att begrava de små fostren, trots kyrkans förbud, kan ses som ett slags folkligt motstånd (jfr Arcini & Tagesson 2005, s. 315– 316). Kyrkan var under den här perioden generellt en stark auktoritet, inte minst i lokalsamhällena, och hade både makt och medel att utöva sträng social kontroll. Den långlivade traditionen att trotsa denna auktoritet och begrava även små foster inom kyrkans område visar på att det fanns en slags tyst, men ståndaktig, överenskommelse mel-

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

lan församlingsborna. Fostren har behandlats på ett liknande sätt som ett fullgånget och döpt litet barn.

En bortglömd fyndkategori

När de båda fosterbegravningarna hittades i Bringetofta och Gällareds kyrkor rådde det först oklarhet kring vad föremålen representerade. Trots att fosterbegravningar var en utbredd praktik i hela Skandinavien som pågick under flera århundranden tycks nu denna tradition till stor del ha fallit i glömska, hos såväl representanter för länsmuseerna som inom Svenska kyrkan. I samband med den osteologiska analysen av Gällaredsfostret 2016 genomfördes en informell undersökning där praktiserande osteologer och arkeologer som representerar universitet, museer och rättsmedicinska institut i Skandinavien och Storbritannien tillfrågades om de kände till fenomenet fosterbegravningar. Av de nitton svaranden kände samtliga till gravar med spädbarn både inom kyrkor och kyrkogårdar, men endast fyra kände till traditionen med fosterkistor som begravts i hemlighet i kyrkor och i kyrkogårdsmurar. År 1953 utförde Olav Bø, professor i etnologi vid universitetet i Oslo, en undersökning där brev skickades till samtliga präster i Norge och ett urval präster i Sverige för att undersöka hur välkänd seden med fosterbegravningar var. Undersökningen visade att prästerna generellt hade ringa kunskap om seden, men att kyrkvaktmästarna, gravgrävarna och kyrkhantverkarna kände till fenomenet (Bø 1960).

Fosterbegravningar anknyter till diskussionen kring arkeologiska undersökningar av mänskliga kvarlevor som i ett arkeologiskt perspektiv ligger nära vår tid (jfr t.ex. Jonsson 2003, 2009; Anthony 2016, s. 67–71). Gravar som påträffas inne i kyrkor eller på kyrkogårdar som ännu är i bruk hamnar i en juridisk gråzon, då de inte självklart klassas som fornlämningar (Rapport från Riksantikvarieämbetet 2016). Hanteringen av fosterbegravningarna illustrerar tydligt den ambivalenta inställningen till denna fyndkategori. Både Bø (1960) och Hagberg (1937, s. 510) nämner att kyrkans personal ofta identifierade askarna som gravar, och återbegravde dem på kyrkogården. Ett liknande fall finns från Hangvar kyrka på Gotland, där man på 90-talet hittade en liten fosterask. I det fallet konsulterades Gotlands fornsal för en snabb bedömning, varefter fostret återbegravdes på kyrkogården (Andersson Wretmark 1993, s. 23; Londos 1995). I andra fall har askarna, ibland med innehåll, hamnat i museisamlingar (Magnussen 2006; Kättström Höök 2015). Återbegravningar medför att värdefull information går förlorad för all framtid. Nya hypoteser och metoder som utvecklas kan inte prövas och ny historisk kunskap går förlorad (Iregren & Hedelin Schramm 2010). Till problematiken hör dessutom det faktum att ett arkeologiskt material aldrig kan anses färdigana-

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

lyserat. De benmaterial som finns i museisamlingar har samlats in utifrån ett vetenskapligt synsätt och är ett viktigt källmaterial med mycket högt forskningsvärde (Sten & Vretemark 2020).

Fosterbegravningarna utgör en rik källa till information om en bit bortglömd kvinnohistoria, men även etiska och kyrkohistoriska frågor kan utforskas genom att arkeologer får möjlighet att undersöka materialet. Analyserna av fosterbegravningarna bidrar på ett viktigt sätt till kulturhistorisk forskning om folkliga begravningsritualer och synen på när ett foster kom ett betraktas som en individ. Men det finns ytterligare orsaker till varför det är viktigt att dessa gravar genomgår arkeologisk undersökning. Det är nämligen viktigt att särskilja fosteraskarna från andra folkliga traditioner med koppling till kyrkorummet. I finska kyrkor finns fynd av små askar innehållandes grodor. Denna praktik från främst östra Finland är kopplad till fiskelycka (Hukantaival 2015). Även från danska kyrkor finns fynd av små askar innehållandes amuletter, till exempel i form av navelsträngar (Hvass 2001). I norska kyrkor förekommer askar med små dockor (Baklid 2007), och när fostret i Bringetofta hittades på 1990-talet antogs det först att benen kom från en fladdermus, i linje med gammal folktro som angav att djävulen kunde avvärjas genom att mura in en fladdermus i kyrkan (Londos 1995). Alla dessa exempel på ritualer kopplade till folktro är intressanta i sig själva, men för att särskilja dessa olika kategorier av traditioner måste askarna och deras innehåll undersökas.

Kyrkans personal måste vara medvetna om att askarna kan dyka upp vid renoveringsarbeten. Om askarna når museisamlingar är det viktigt att personalen identifierar askarnas funktion, så att de kan katalogiseras rätt och därmed bli sökbara i databaserna. Som ett första steg införs ett stycke om fosterkistor i den kommande tredje utgåvan av *Kyrkans föremål – beskrivande lexikon* (Hanner Nordstrand et al. 2015). En undersökning planeras också för att kartlägga hur vanlig denna sed är och hur spridningen ser ut geografiskt. Att Bringetofta-fyndet lyfts fram i Jönköpings läns museums nya basutställning är också glädjande.

Vi vill särskilt framhålla fosterbegravningen i Gällared som ett exempel på hur det är möjligt att uppnå ett bra samarbete mellan arkeologer och församlingen. I Gällareds kyrka påträffades inte fosterkistan vid den arkeologiska förundersökningen utan fyndet upptäcktes i ett tidigare skede när kyrkgolvet bröts upp. Församlingens representant i ombyggnationen var den som uppmärksammade resterna av de små benen i kistan, och församlingen har under hela den tid som förflutit uttryckt stort stöd för forskningsprocessen. Gällareds kyrka planerar nu att låta göra en tidskapsel där fosterkistan, tillsammans med den arkeologiska rapporten

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

och de artiklar som publicerats om fyndet, sätts ned i en lucka i trägolvet som skapades vid platsen för den ursprungliga placeringen av fyndet. Därmed säkras det historiska sammanhanget och förmedlas till kommande generationer samtidigt som framtida vetenskapliga undersökningar av fyndet blir möjliga.

Avslutning

Fosterbegravningarna vittnar om att föräldrarna inte bara ville rädda barnets själ, och förhindra att barnet gick igen. Den rörande omsorgen om detaljerna visar att även tidiga missfall sörjdes, och fostret i Gällared visar dessutom att redan i fostervecka 9 betraktades fostret som en individ. Den medeltida kyrkolagstiftningen, som oftast förs fram som orsaken till att fostren begravdes i hemlighet, bidrog sannolikt till att traditionen uppstod under medeltiden. Men i takt med att kyrkans lagar stegvis mildrades under 1500- till 1700-talen kom även andra faktorer att bidra till att seden upprätthölls. Här inverkade den hårda lagstiftningen riktad mot barnamord och det sociala stigmat förknippat med såväl utomäktenskapliga graviditeter som missfall i allmänhet. Sissa i 1670-talets Svartrå var inte i första hand anklagad för att ha kränkt kyrkans vigda jord genom att begrava sitt foster i kyrkogårdsmuren. Brottet hon anklagades för var barnamord, ett brott belagt med dödsstraff. Det är slående att så många föräldrar tog risken det medförde att smuggla in ett foster i kyrkan eller kyrkogårdsmuren. Det säger något om vikten av att fostren begravdes ordentligt.

Fostergravarna som behandlas i artikeln tillhör kategorin eftermedeltida gravar inne i kyrkor, som hamnar i en juridisk gråzon. Vi vill understryka informationsvärdet i den här typen av gravar, och tror att en respektfull dialog med kyrkans personal och församlingar kan bidra till att man genom olika former av samarbete kan undersöka och dokumentera fostergravarna.

Tack

Tack till Jönköpings läns museum och särskilt Maria Ridderberg för omhändertagandet vid vårt besök, fotografier och hjälp med att skicka material för analys. Jens Heimdahl, Rasmus Hovmöller och Jane Malcolm-Davies tackas alla för värdefull hjälp med bedömningar av olika delar av materialet. Gällareds församling och särskilt Uno Andersson tackas för gott samarbete och entusiasm genom åren – och tålamod med att publiceringsprocessen tagit längre tid än vi först trodde.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

Emma Maltin, doktorand vid Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet. Arkeolog och osteolog vid Bohusläns museum. E-post: emma.maltin@ark.su.se

Elizabeth Ellen Peacock, professor och konservator vid Instituttet for arkeologi og kulturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet, Norges tekniske naturvitenskapelig universitet (NTNU), Trondheim, Norge. Tidigare professor i konservering vid Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. E-post: elizabeth.peacock@ntnu.no

Stina Tegnhed, arkeolog vid Kulturmiljö Halland/Hallands Kulturhistoriska museum. E-post: stina.tegnhed@kulturmiljohalland.se

Charlotta Hanner Nordstrand, fil.dr, senior lektor emerita vid Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. Redaktör för ”Kyrkans föremål – beskrivande lexikon”. E-post: charlotta.hanner.nordstrand@gmail.com

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

Referenser

• Andersson Wretmark, Astrid 1993. *Perinatal death as a pastoral problem.* Uppsala, Universitet, Bibliotheca theologiae practicae 50, Uppsala universitet

• Anthony, Sian 2016. *Materialising Modern Cemeteries. Archaeological Narratives of Assistens Cemetery*, Copenhagen. Lund, Lunds universitet

• Arcini, Caroline & Tagesson, Göran 2005. Kroppen som materiell kultur- Gravar och människor i linköping genom 700 år. Liunga Kaupinga. *Kulturhistoria och arkeologi i Linköpingsbygden.* Kaliff, Anders & Tagesson, Göran (red.). Linköping, s. 283–319

• Aufderheide, Arthur C. 2003. *The Scientific Study of Mummies.* Cambridge, Cambridge University Press

• Avalos, Lyndsay Ammon, Galindo, Claudia, & Li, De-Kun 2012. A systematic review to calculate background miscarriage rates using life table analysis. *Birth Defects Research* (Part A) 94, s. 417–423

• Baklid, Herleik 2007. «Det er ei råd – det leiter på, men den får til» - om dokker under kirkegolv. *Viking* 70, s. 189–208

• Beckman, Svante 2017. Svenska kyrkan – ett nationellt kultur¬minne. *Alla dessa kyrkor, Kulturvård, religion och politik.* Hillström, Magdalena, Löfgren, Eva & Wetter¬berg, Ola (red.). Göteborg, Göte¬borgs universitet s. 103–123

• Bø, Olav 1960. Øskjer i kyrkjemuren. *Norveg: Journal of Norweigan Ethnology and Folklore Studies* 7, s. 99–152

• Dahlbäck, Göran (red.) 1982. *Helgeandsholmen - 1000 år i Stockholms ström.* Stockholm, Liber Förlag

• Fazekas, István Gyula & Kósa, Ferenc 1978. *Forensic Fetal Osteology.* Budapest, Akcdémiai Kiadó

• Fernández-Jalvoa, Yolanda & Marín Monfort, Maria Dores 2008. Experimental taphonomy in museums. Preparation protocols for skeletons and fossil vertebrates under the scanning electron microscopy. *Geobios* 41:1, s. 157–181

• Forbes, Richard M., Cooper, AR, Mitchell HH. 1953. The composition of the adult human body as determined by chemical analysis. *Journal of Biological Chemistry* 203, s. 359–366.

• Hagberg, Louise 1937. *När döden gästar: Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning.* Stockholm, Wahlström & Widstrand

• Hanner Nordstrand, Charlotta, Berggrén, Gunnel, Hansson, Joakim & Stenback, Fanny 2015. *Kyrkans föremål: beskrivande lexikon.* Reviderad andra upplaga. Göteborg, Göteborgs universitet. Skara, Skara Stiftshistoriska sällskap

• Harding, Tobias 2017. Det svenska kyrkobevarandet och religionspolitiken. *Alla dessa kyrkor. Kulturvård, religion och politik.* Hillström, Magdalena, Löfgren, Eva & Wetterberg, Ola (red.). Göteborg, Göteborgs universitet, s. 127–139

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

• von Hoorn, Johan 1697. Den Swenska Wälöfwade Jord Gumman... Stockholm, Nathanael Goldenaus Tryckerij

• Hukantaival, Sonja. 2015. Frogs in miniature coffins from churches in Finland. Folk magic in Christian holy places. *Mirator* 16:1, s. 192–220

• Hvass, Lone 2001. Borgernes begravelse. *Helsingør Kommunes Museer 2001. Restaureringen af Helsingør Domkirke 2000–2001 og undersøgelserna af de borgerlige begravelser.* Helsingør, Helsingør Kommunes Museer

• Iregren, Elisabeth & Hedelin Schramm, Helena 2010. Vi behöver tydliga regler för bevaring/återbegravning av mänskliga lämningar. *Fornvännen* 105:1 2010, s. 54–60

• Jonsson, Kristina 2003. Döden gör mig intet häpen - Om undersökningar av gravar från historisk tid och exemplet Soldanska gravkammaren. *META* 2003:4, s. 15–24

• Jonsson, Kristina 2009. *Practices for the living and the dead. Medieval and Post-Reformation burials in Scandinavia.* Stockholm Studies in Archaeology 50. Stockholm, Stockholms universitet

• Karlsson, Andreas & Karlsson, Anna 2008. *Yxmördare, häxor och svärande damer i 1600-talets Halland. Brottsfall från socknarna I Falkenberg, Varberg och Kungsbacka.* Varberg, Utsikten

• Karlsson, Andreas & Karlsson, Anna 2015. *Bråkstakar och bröllopsgäster. Fler halländska levnadsöden på 1600-talet.* Halmstad, Utblick Media i Halland

• Karsten, Per & Manhag, Andreas 2017. *Peder Winstrup – historier kring en 1600-talsmumie*. Lund, Lunds universitet, Historiska museet

• Kjöllerström, Sven (red.) 1971. *Den svenska kyrkoordningen 1571 jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning.* Lund, Håkan Ohlsson

• Kättström Höök, Lena 2015. Från foster till dop. Hur man skyddar en hedning. *Se åldern. Fataburen* 2015. Nordiska museets och Skansens årsbok, s. 13–37

• Lagerås, Per 2016. Från trädgård till grav: växterna i biskop Peder Winstrups kista. *Ale* (2016:4), s. 15–28

• Lindquist, Malin 1981. Mylingar – offer, utsatta barn eller förhistoriska barnbegravningar? *Gotländskt Arkiv* 1981, s. 7–12

• Lipkin, Sanna, Väre, Tiina, & Kallio-Seppä, Titta 2018. Pappissäädyn haudat Pohjois-Pohjanmaan kirkkojen lattioiden alla – Tapaustutkimuksia 1300–1700-luvuilta. *Thanatos* 7:2, s. 60–89

• Lipkin, Sanna, Ruhl, Erika, Vajanto, Krista, Tranberg, Anna Mari & Suomela, Jenni 2020. Textiles: decay and preservation in seventeenth- to nineteenth-century burials in Finland. *Historical Archaeology* 55:1, online first

• Londos, Eva 1995. Om askegossen från Bringetofta och döda barns begravning. *Småländska kulturbilder. Från Kyrkans värld.* Börjesson, K (red). Meddelanden från Jönköpings Läns Hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings Läns Museum 65. Jönköping, Jönköpings läns museum, s. 49–54

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

• Magnussen, Anja Renate Stensvik 2006. Fosterbegravelser – en skikk utenom alle skikker. *Lik og ulik: tilnærminger til variasjon i gravskikk*, T. Østigård (red.). UBAS Nordisk 2, s. 53–67

• Maltin, Emma 2020. *Fosterbegravningen i Bringetofta. Osteologisk rapport. Bohusläns museum* (opublicerad)

• Maltin, Emma, Turner-Walker, Gordon, Tegnhed, Stina & Peacock, Elizabeth Ellen 2021. The concealed interment of a first trimester foetus in Gällared Parish Church (1831), Sweden: Age estimation and reconstructed taphonomy. *International Journal of Osteoarchaeology* 2021, s. 1—21

• Micozzi, Marc S. 1986. Experimental study of postmortem change under field conditions: effects of freezing, thawing, and mechanical injury. *Journal of Forensic Sciences* 31, s. 953–961

• Moore, Keith L., Persuad, T.V. N., & Torchia, Mark G. 2020. *The developing Human. Clinically Oriented Embryology.* Elsevier. Edinburgh

• Moulton, CIR. 1923. Age and chemical development in mammals. *Journal of Biological Chemistry* 57, s. 79–97

• Murphy, Eileen & McCarthy, Róisín 2009. Skeletal inventory of the juvenile human remains from the Ballyhanna Skeletal Assemblage, Co. Donegal (site no: 03E1384). Belfast. The Ballyhanna Research Project.

• Napolitano, Raffaele, Dhami, Jasveen, Ohuma, Eric O., Ioannou, Cristos, Conde-Agudelo, Agustin, Kennedy, Stephen H., Villar, José & Papageorghiou, Aris T. 2014. Pregnancy dating by fetal crown-rump length: a systematic review of charts. *BJOG: An International Journal of Obstetrics and Gynaecology* 121:15, s. 556–565

• Nilsson, Bertil 1989. *De sepulturis: gravrätten i Corpus iuris canonici och i medeltida nordisk lagstiftning = De sepulturis : das Grabrecht in dem Corpus iuris canonici und in mittelalterlicher nordischer Gesetzgebung.* Uppsala, Uppsalas universitet

• Olsson, Hans 2003. Liv och död i en nordvärmländsk socken. *Arkeologi i Värmland.* Stockholm, Riksantikvarieämbetet och Karlstad, Länsstyrelsen i Värmlands län

• Peacock, Elizabeth Ellen, Tegnhed, Stina, Maltin, Emma & Turner-Walker, Gordon 2020. The Gällared shroud and the preservation of a clandestine early 19th century foetal burial. *Archaelogical Textiles Review* 62, s. 152–163

• Pentikäinen, Juha 1968. *The Nordic Dead-child Tradition. Nordic Dead-child Beings. A Study in Comparative Religion*. FF Communications no. 202. Helsinki, Suomalainen tiedeakatemia

• Rapport från Riksantikvarieämbetet (RAÄ) 2016. *Fornlämningar i kyrkomiljöer – Överinseende av länsstyrelsens hantering av markingrepp enligt 2 och 4 kap. kulturmiljölagen.* Stockholm, Riksantikvarieämbetet

• Sandin, Bengt 2009. Foetal identity redefined – notes on the changing identity of the foetus in the nineteenth and early twentieth centuries. *Barn, barndom och föräldraskap.* Markström, A.-M. Simonsson, M. , Söderlind, I. & Änggård , E. (red.), Stockholm, Carlsons Förlag, s. 32–53

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

• Sandin, Bengt 2013. Infanticide, abortion, children, and childhood in Sweden, 1000-1980. *The Routledge History of Childhood in the Western World.* Fass, P. S. (red.). London, Routledge, s. 360–379

• Schaefer, Maureen, Black, Sue & Scheuer, Louise. Illustrationer av Christie Angela 2009. *Juvenile Osteology. A Laboratory and Field Manual.* Amsterdam, Academic Sellevold

• Sellevold, Berit Jansen 2008. Kistebegravelser i Urnes stavkirke. *Rapport Antropologiske undersøkelser* 01/2008. Oslo, NIKU

• Sten, Sabine & Vretemark, Maria 2020. Osteologi – en omistlig källa till kunskap. *Stort smått fint och fult.* Ek-Nilsson, K. & Nordquist G. (red.). Svenska Humanistiska Förbundets skriftserie 142. Stockholm, s. 116–134

• *Svenska akademiens ordbok [Elektronisk resurs] SAOB*, OSA-projektet, Göteborg, 1997. http://www.saob.se/

• Tegnhed, Stina. 2016. F*örundersökning inom västra delen av Gällareds kyrka i samband med sänkning av marknivå under bjälklaget.* Arkivrapport Kulturmiljö Halland. Halmstad, Kulturmiljö Halland, opublicerad rapport

• Woods, Robert 2008. Long-term trends in fetal mortality: Implications for developing countries. *Bulletin of the World Health Organization,* 86:6, s. 460–466

• Østigård, Terje 2009. Begravet i en fyrstikkeske. *Bergensavisa*, 2009-04-03, s. 19

Muntliga meddelanden

• Heimdahl, Jens. Arkeobotaniker, Arkeologerna, Statens historiska museer. 2021-01-25

• Hovmöller, Rasmus. Biolog, Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm. 2016-05-10

• Malcolm-Davies, Jane. Centre for Textile Research, University of Copenhagen. 2020-05-27

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:35:38